

Іван Яцкевич,
старший викладач кафедри
галузевих правових наук
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

УДК 349.2

Поняття та ознаки юридичних гарантій у трудовому праві України

Сучасний стан реформування трудового законодавства особливо потребує реального практичного зв'язку із трудовими правовідносинами. Адекватність та ефективність правового регулювання трудових відносин великою мірою залежить від ступеню наукової розробки та впровадження в чинне законодавство України понятійно-категорійного апарату трудового права. Важливо також забезпечити ефективний захист основних трудових прав, запобігаючи тим самим можливному звуженню існуючих трудових прав, тобто встановлення певних юридичних гарантій їхнього забезпечення.

Трудове законодавство України досить часто послуговується терміном «гарантії», не даючи при цьому конкретного визначення цього поняття. Принаймні низкою законів України встановлюються певні гарантії, які прямо чи опосередковано реалізуються у конкретних правовідносинах. Зокрема, в Кодексі законів про працю України юридичні гарантії встановлюються нормами-принципами, наприклад, статтею 2-1 закріплюється принцип рівності трудових прав громадян України, у статті

5-1 закріплено низку гарантій забезпечення права громадян на працю [1]. Статтею 22 КЗпП закріплено гарантії при укладенні, зміні та припиненні трудового договору, які виражаються через заборону. У статті 51 КЗпП, наприклад, закріплено встановлення скороченого робочого часу для окремих категорій працівників як юридична гарантія реалізації права на працю компенсаційного характеру.

Зміст поняття «гарантії» у главі VIII КЗпП «Гарантії і компенсації» полягає, в першу чергу, у збереженні продовж визначеного періоду за працівником його місця роботи та середнього заробітку, хоча він фактично своєї трудової функції в цей час не виконує. У КЗпП України передбачено також низку спеціальних юридичних гарантій, наприклад, для вагітних жінок і жінок, які мають дітей (ст.ст. 56, 176, 177, 179, 181-186), або для працівників, обраних до профспілкових органів (ст. 252). *Проте визначення поняття юридичних гарантій в КЗпП, так само як і в проекті Трудового кодексу України, не подається.*

Можна також назвати ще декілька законів, спрямованих на встанов-

лення певних гарантій у сфері праці, наприклад, закони України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», в якому, до речі, є визначення *державних соціальних гарантій* (ст. 1), що встановлюються на основі соціальних стандартів, Закон України «Про зайнятість населення», який визначає, зокрема, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю, проте не подає визначення таких гарантій, при чому в Законі йдеться про загальні гарантії (ст. 5), а також особливі (ст.ст. 9, 49), додаткові (ст. 14).

Поняття юридичних гарантій в юридичній науці розглядалося неодноразово. Зокрема юридичні гарантії в трудовому праві як наукова категорія розглядали у своїх працях такі науковці, як В. М. Андріїв, С. В. Вишновецька, Л. Грицишина, М. І. Іншин, Т. М. Заворотченко, В. С. Пересунько, А. В. Пономаренко, Ж. М. Пустовіт, О. А. Ситницька та інші вчені. Однак аналіз основних праць з цієї теми свідчить, що наукова думка неоднозначна у підходах до розуміння поняття юридичних гарантій у трудовому праві, а практика їх реалізації засвідчує спроби звузити зміст і обсяг закріплених у чинному законодавстві трудових прав і гарантій.

В юридичній літературі *триває дискусія щодо визначення юридичних гарантій*. Умовно можна виділити декілька позицій науковців щодо поняття юридичних гарантій. Одні розуміють під юридичними гарантіями сукупність суб'єктивних та об'єктивних факторів [2, с. 52], інші – систему соціально-економічних, політичних, моральних, юридичних та організаційних передумов, умов, засобів та способів, які стають юридичними гарантіями лише через закріплення їх в нормах права [3, с. 311]. Юридичні гарантії розуміють також як сукупність тих правових

інститутів, які забезпечують можливість реалізації суб'єктивних прав, а також захищають і охороняють їх від будь-яких обмежень чи порушень [4, с. 165–166], тобто систему таких специфічних юридичних конструкцій, як презумпція невинуватості, неможливість зворотної дії закону, що встановлює або посилює юридичну відповідальність за правопорушення, неможливість бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення [5, с. 457]. Подібною є наукова позиція, за якою юридичні гарантії визначаються як спеціальний юридичний засіб фактичного забезпечення прав і свобод [6, с. 2].

Серед наукових досліджень останніх років варто виділити праці О. А. Ситницької, яка також досліджує поняття юридичних гарантій в трудовому праві, наводить їх багаторівневу класифікацію, а також виділяє загальні та специфічні ознаки юридичних гарантій [7, с. 8–10]. В розвиток зазначеного дослідження, ми розглядаємо не лише співвідношення загального та галузевого розуміння юридичних гарантій, а ще й зіставляємо суміжні та подібні з юридичними гарантіями поняття в науці трудового права, що дасть можливість чіткіше окреслити межі досліджуваного поняття.

Окремі аспекти юридичних гарантій, зокрема щодо забезпечення трудових прав працівників, розкриває у своїх працях В. М. Андріїв. Наприклад, автор наводить власну класифікацію та визначення юридичних гарантій [8, с. 15–16], визначає місце юридичних гарантій у механізмі забезпечення трудових прав [9, с. 173].

У науці трудового права також досліджується поняття соціально-трудових гарантій. Так, В. Л. Костюк включає до змісту трудової правосуб'єктності працівника соціально-трудова гарантія [10, с. 14], розуміючи їх як систему визначених нормами трудового права стандартів, а також переваг, які надаються працівнику у

трудових відносинах [11, с. 70]. При написанні цієї статті нами також враховано положення останніх публікацій, які стосуються поняття та ознак юридичних гарантій на працю. Так, Г. О. Спіцина розкриває зміст конституційно-правових гарантій, однак наводить досить суперечливе визначення [12, с. 29], з яким ми не можемо повністю погодитися. На нашу думку, потребує вдосконалення з позицій юридичної техніки та наукової термінології визначення юридичних гарантій, яке подає у своїй публікації А. В. Пономаренко [13, с. 39, 41], крім того автор не дає визначення власне юридичних гарантій в трудовому праві. Ж. М. Пустовіт розглядає юридичні гарантії права на працю у системному зв'язку зі змістом та поняттям права на працю, а тому юридичні гарантії в межах трудового права як науки та галузі автор детально не аналізує [14, с. 171–172].

Зважаючи на розгалуженість наукових позицій дослідників юридичних гарантій як наукової категорії, вважаємо за необхідне зробити аналіз основних наукових досліджень поняття юридичних гарантій, виділити ознаки та окреслити межі поняття юридичних гарантій у трудовому праві, що дасть можливість сформулювати власну дефініцію юридичних гарантій у трудовому праві. Для досягнення поставленої мети потрібно розкрити основні положення груп подібних наукових поглядів щодо змісту юридичних гарантій, порівняти поняття юридичних гарантій у загальноправовому та галузевому аспектах, розмежувати юридичні гарантії в трудовому праві та суміжні поняття, розкрити структуру та описати функції юридичних гарантій у трудовому праві.

Увага дослідників змісту правовідносин неодноразово зверталася на те, що суть юридичних гарантій полягає у діяльності суб'єктів трудового права, спрямованій на реалізацію трудових прав і юридичних обов'язків, які з ними корелюють, і

які покладені на відповідних суб'єктів трудових правовідносин [15, с. 75–82].

Проектуючи напрями реалізації юридичних гарантій у загальнотеоретичному аспекті права на юридичні гарантії трудового права, можна сказати, що соціально-правове значення трудових юридичних гарантій полягає у забезпеченні неухильного виконання нормативно-правових актів, що створює умови для безперешкодної реалізації людиною своїх трудових прав та запобігає порушенню гарантованих трудових прав. Трудові юридичні гарантії покликані забезпечити безперешкодний вступ у трудові правовідносини.

Юридичні трудові гарантії та гарантії права на працю поняття не тотожні. Так, гарантії права на працю – це «сукупність політичних, економічних, соціальних і правових засобів, способів і умов, за допомогою яких забезпечується безперешкодне, реальне здійснення громадянами свого права на працю» [16, с. 158]. Тоді як юридичні трудові гарантії включають в себе не лише гарантію права на працю як основоположну гарантію, а ще й цілий ряд інших гарантій як складових системи юридичних гарантій щодо праці, відпочинку, прийняття на роботу, звільнення з роботи, соціального забезпечення, ставлення до працівника, захист та самозахист прав працівника, тощо.

Існує також наукова позиція, за якою принципи трудового права містять у собі не лише суб'єктивні права та обов'язки, а й юридичні гарантії цих прав та обов'язків [17, с. 63]. Прихильники цієї позиції стверджують, що переважна більшість норм трудового законодавства покликані забезпечувати реалізацію суб'єктивних прав і обов'язків суб'єктів трудового права, тобто є юридичними гарантіями.

У своїх наукових працях В. Ф. Погорілко під юридичними гарантіями розуміє спеціальні передбачені законом засоби практичного

забезпечення прав і свобод людини і громадянина [18, с. 40]. Проте таке визначення є неповне і не розкриває повністю суть цього поняття, а тому має бути доповненим вказівкою на призначення юридичних гарантій, яке полягає у забезпеченні фактичної реалізації, всебічної охорони та захисту прав громадян [3, с. 315].

На думку В. О. Патюліна, юридичні гарантії – це правові норми, що визначають специфічні юридичні засоби, умови та порядок реалізації прав, юридичні засоби їх охорони та захисту у випадку їх порушення [19, с. 237]. Основний наголос в цьому визначенні потрібно зробити на реалізації і забезпеченні прав людини. Тобто, юридична гарантія – це правова норма яка забезпечує і сприяє реалізації іншої правової норми або норм.

В юридичній літературі також обстоюється думка, що юридичні гарантії в трудовому праві – це система правових норм, передбачених трудовим законодавством, які встановлюють вимогу певної поведінки суб'єктів трудових правовідносин (шляхом встановлення прав і обов'язків), та діяльність цих суб'єктів, яка ґрунтується на нормах права, забезпечується санкціями і спрямована на безперешкодну фактичну реалізацію, охорону та захист трудових прав [20, с. 156]. Подібну позицію займає також Ж. М. Пустовіт, яка вважає, що під юридичними гарантіями слід розуміти передбачені Конституцією та іншими законами України організаційно-правові та нормативно-правові гарантії, при чому пріоритетними слід вважати нормативно-правові гарантії як систему норм із реалізації прав та свобод людини і громадянина, тобто норм, що передбачають юридичну відповідальність, юридичні обов'язки та процесуальні норми [14, с. 171–172].

Як зазначає А. В. Пономаренко, юридичні гарантії – це відображені у нормативно-правових актах, які приймаються уповноваженими на те

державними органами і являють собою сукупність умов, способів та засобів, за допомогою яких визначаються умови і порядок реалізації, здійснення прав і свобод особи, а також їх охорону, захист та відновлення у разі порушення [13, с. 41]. Вважаємо, що запропонована дефініція потребує вдосконалення в структурно-логічному відношенні, оскільки не зрозуміло, що ж таке юридичні гарантії.

Існує також наукова позиція, за якою юридичні гарантії – це «норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів» [21], а також є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини та громадянина. На нашу думку, юридичні гарантії як нормативно-правові гарантії є елементом системи гарантій вищого порядку в її структурі поруч з організаційно-правовими гарантіями. В свою чергу, нормативно-правові гарантії можна тлумачити в широкому розумінні та спеціальному (галузевому) відповідно до системи права.

Визначити межі того чи іншого поняття допомагають його суттєві ознаки, характеристики, що дозволяють вирізнити це поняття із низки подібних або певного масиву даних як окреме явище. В юридичній літературі виділяють такі загальні ознаки юридичних гарантій: вираження міри свободи, системність, фундаментальність, постійний характер, значущість, державна забезпеченість, універсальність, пріоритетність, загальність і індивідуальність, рівність і справедливність [22, с. 7]. Ще однією важливою, на наш погляд, ознакою юридичних гарантій є зв'язок з іншим правом або правами, на які юридична гарантія спрямована і чим вони відрізняються від організаційно-правових гарантій.

Інші вчені виділяють наступні ознаки трудових юридичних гарантій: а) обмежена сфера дії окремих трудових юридичних гарантій за ко-

лом осіб; б) неодноразовість вступу в дію та припинення дії юридичних гарантій [23, с. 185–190]; в) припинення дії юридичних гарантій можливе з різних підстав: незалежно від волі особи (досягнення повноліття припиняє право на подовжену щорічну відпустку неповнолітнього працівника, що передбачено ч. 2 ст. 75 КЗпП), в результаті певних дій особи (наприклад, при звільненні працівник має право на компенсацію за невикористані відпустки); г) юридичним гарантіям характерне функціональне призначення конкретної норми [7, с. 9], тощо.

Дослідники юридичних гарантій трудового права виділяють такі їх структурні елементи, як правові норми та діяльність суб'єктів [20, с. 152], суб'єктивне право та юридичний обов'язок, яким забезпечується це право, та юридична відповідальність за невиконання юридичного обов'язку. Застосування такого підходу до розуміння структури юридичних гарантій є цілком правомірним і по відношенню до юридичних гарантій в загально-правовому розумінні.

Юридичні гарантії виконують також ряд функцій, які полягають у таких напрямках правової діяльності, як реалізація права, охорона прав та захист прав. Реалізація права – це виконання вимог, виражених в нормах права, через вчинки управлених і зобов'язаних сторін правовідношення. Іншими словами, це здійснення суб'єктивного права через юридичний обов'язок. Під охороною прав слід розуміти систему заходів, направлених на запобігання порушенню права, а також встановлення умов і причин правопорушень відносно гарантованого права.

В науковій літературі обстоюється також думка, що юридичні гарантії в трудовому праві існують через запобіжну підфункцію захисної функції трудового права [24, с. 50]. Функцію захисту прав юридичні гарантії виконують через юридичний обов'язок нести відповідальність за

порушення гарантованого права, передбачену нормативно-правовими актами. Захист гарантованого права полягає в усуненні перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав та припинення правопорушення і відновлення становища, яке існувало до правопорушення.

Слід відзначити, що відповідаючи на виклики, які стоять перед нашою Державою щодо необхідності військового захисту територіальної цілісності України, законодавчим органом було внесено низку змін до чинного трудового законодавства, зокрема щодо гарантування права на працю мобілізованих громадян [25]. Так, згідно зі змінами до статті 119 КЗпП працівникам, які призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року, гарантується збереження місця роботи, посади і середнього заробітку. Оскільки таке положення суперечило положенням статті 36 КЗпП щодо призову на військову службу як підставу для припинення трудового договору, законодавець узгодив колізійні положення, виклавши пункт 3 частини першої статті 36 КЗпП в редакції, яка виключає з переліку підстав припинення трудового договору призов працівника на військову службу під час мобілізації [26].

З підписанням Угоди про асоціацію з ЄС Україна бере на себе низку зобов'язань, зокрема щодо поступового приведення національного законодавства у відповідність з нормативно-правовим полем ЄС, в тому числі й у сфері гарантування трудових прав. Важливим практичним кроком на шляху гармонізації національного трудового законодавства України із законодавством ЄС могло б стати прийняття нового Трудового кодексу України, в загальній частині якого потрібно дати визначення юридичних гарантій трудових прав.

Враховуючи вищевикладене, можемо зробити наступні висновки:

1) загальними ознаками юридичних гарантій слід вважати систем-

ність, фундаментальність, значущість, державну забезпеченість, універсальність, рівність, справедливість, здатність виражати міру свободи, пріоритетність, направленість на захист іншого права;

2) галузевими ознаками юридичних гарантій у трудовому праві є: практична спрямованість та об'єктивна зумовленість правовідносин у сфері праці; спрямованість на посилення, належну охорону і захист трудових прав та інтересів; можливість запровадження на підставі актів трудового законодавства, актів соціального партнерства, локальних нормативних актів у сфері праці; обмеженість дії за колом осіб; припинення дії може бути зумовленим діями або подіями;

3) загальні юридичні гарантії – це підсистема системи гарантій, яка складається з двох основних частин, а саме: нормативно-правові гарантії

(формалізовані та закріплені через норму права) та організаційно-правові гарантії (механізм держави, засоби масової інформації, діяльність міжнародних правозахисних організацій тощо). Такі групи гарантій можна виділити як на загальноправовому, так і на галузево-правовому рівнях;

4) юридичні гарантії в трудовому праві – це такі фундаментальні правові норми, які визначають специфічні юридичні засоби, умови і порядок реалізації трудових прав, юридичні засоби їх правової охорони і захисту;

5) закріплення дефініції юридичних гарантій у Загальній частині проекту Трудового кодексу України, та доповнення чинних законів України, якими встановлюються юридичні гарантії, визначенням цього поняття слугуватиме більш ефективному гарантуванню трудових прав і гарантій.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю Української РСР : від 10 грудня 1971 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
2. Сиренко В. Ф. Реальность прав советских граждан /В. Ф. Сиренко. – К. : Наукова думка, 1983. – 137 с.
3. Теория государства и права : Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М. : Юрист, 2004. – 512 с.
4. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: Підручник / М. С.Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
5. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
6. Пересунько В. С. Юридичні гарантії при укладенні трудового договору [Текст] : Автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05– трудове право; право соціального забезпечення / В. С. Пересунько. – К., 2002. – 20 с.
7. Ситницька О. А. Юридичні гарантії права на працю та права на відпочинок за трудовим законодавством України. – Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд. наук: спец. 12.00.05– трудове право; право соціального забезпечення / О. А. Ситницька – Львів, 2009. – 20 с.
8. Андріїв В. М. Юридичні гарантії захисту трудових прав працівників / В. М. Андріїв // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 15-20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11avmzpp.pdf>

9. Андрійв В. М. Юридичний механізм забезпечення трудових прав працівників: поняття та структура / В. М. Андрійв // Публічне право. Науково-практичний юридичний журнал № 1 (5), 2012 р. – фахове видання - С. 169-175

10. Костюк В. Л. Правосуб'єктність у трудовому праві: проблеми теорії та практики : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук : 12.00.05 / МОН України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2013. – 35 с.

11. *Трудове право України : основи теорії труд. права* : навч. посіб. / В. В. Бонтлаб [та ін.] ; за заг. ред. В. Л. Костюка ; Нац. ун-т «Києво-Могилян. Акад.» [та ін.]. – К. : Промінь, 2010. – 280 с.

12. Спіцина Г. О. Конституційно-правові гарантії трудових прав іноземців та осіб без громадянства в Україні / Г. О. Спіцина // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право», 2013. – Вип. 20. – С.24-30

13. Пономаренко А. В. Поняття «юридичні гарантії» в трудовому праві [Текст] / А. В. Пономаренко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право», 2013. – Вип. 20. – С. 37-41

14. Пустовіт Ж. М. Поняття, зміст та гарантії реалізації права на працю в Україні / Ж. М. Пустовіт // Вісник Академії адвокатури, 2012. – № 3(25). – С. 171-172

15. Сыроватская Л. А. Трудовые отношения и трудовое право / Л. А. Сыроватская // Государство и право. – 1996. – № 7. – С. 75-82.

16. Грицишина Л. Юридичні гарантії права на працю та їх значення в умовах ринкової економіки / Л. Грицишина // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – Вип. 3-4 (7-8). – С. 157-159.

17. Гусов К. Н. Трудовое право России: Учеб. / К. Н. Гусов, В. Н. Толкунова – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 496 с.

18. Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. І. Сірий – К., – 1997. – 52 с.

19. Патюлин В. А. Государство и личность в СССР (правовые аспекты взаимоотношений) / В. А. Патюлин – М. : Наука, 1974. – 244 с.

20. Антон О. А. До питання про поняття юридичних гарантій в трудовому праві / О. А. Антон // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – №4 (12). – С. 151-156

21. Курило Т. В., Татарин І. І. Еволюція інституту прав людини / Т. В. Курило, І. І. Татарин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. [Електронне наукове фахове видання] – 2008. – Випуск №2. – 8 с. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2008_2/08ktvipl.pdf

22. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні. Автореф.дис... к.ю.н.: спец. 12.00.02. / Т. М. Заворотченко – К. – 2002. – 18 с.

23. Антон О. А. Юридичні гарантії в трудовому праві / О. А. Антон // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права – 2005. – №3 (15). – С. 185-190.

24. Щербина В. І. Трудове право України: Підручник / за ред. В. С. Венедіктова. – К. : Істина, 2008. – 384 с.

25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення проведення мобілізації : Закон України від 27.03.2014 // Голос України. – 2014. – 31.03. – № 60-61

26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації : Закон України від 20.05.2014 // Голос України. – 2014. – 07.06. – № 109

Яцкевич І. І. Поняття та ознаки юридичних гарантій у трудовому праві України

У статті окреслено поняття юридичних гарантій в трудовому праві України, розглянуто основні ознаки юридичних гарантій як правової категорії трудового права, запропоновано власне визначення юридичних гарантій, а також розроблено пропозиції щодо закріплення легального визначення юридичних гарантій в трудовому законодавстві України.

Ключові слова: гарантії, юридичні гарантії у трудовому праві, право на працю, трудові права, трудове законодавство.

Яцкевич И. И. Понятие и признаки юридических гарантий в трудовом праве Украины

В статье определено понятие юридических гарантий в трудовом праве Украины, рассмотрено основные признаки юридических гарантий как правовой категории трудового права, предложено собственное определение юридических гарантий, а также разработаны предложения по закреплению легального определения юридических гарантий в трудовом законодательстве Украины.

Ключевые слова: гарантии, юридические гарантии в трудовом праве, право на труд, трудовые права, трудовое законодательство.

Iatskevych I. The Concept and Features of Legal Safeguards in Labor Law of Ukraine

This article examines the concept of legal safeguards in labour law of Ukraine. The main characteristics of the legal safeguards as legal category in labour law are defined, author's definition of legal safeguards is proposed, as well proposal for legal definition of concept of legal safeguards in labour legislation of Ukraine.

Key words: safeguards, legal safeguards in labour law, right to work, labour rights, labour legislation.